

ПАМ'ЯТНІ ДАТИ**Ж.М. Матвіїшина****ВНЕСОК М.Ф. ВЕКЛИЧА В РОЗВИТОК ПАЛЕОГЕОГРАФІЇ****(до 90-річчя з дня народження)**

У 2014 р. виповнюється 90 років від дня народження і 70 років трудової діяльності видатного українського вченого, доктора геолого-мінералогічних наук, професора **Максима Федоровича Веклича**. Науковій спільноті він відомий як географ, геолог, фахівець у галузі геології розсипів, палеогеографії, палеоґрунтознавства, четвертинної геології, стратиграфії, палеогеоморфології, палеокліматології, палеоекогеографії, а найбільше – як засновник палеогеографічної школи з дослідження верхньокайнозойських відкладів.

Народився Максим Федорович 23 лютого 1924 р. у с. Мала Нехвороща Полтавської області. Закінчив сільську школу. У 1941 р. добровільно вступив до лав Радянської Армії: у 1941-1942 рр. – курсант Ленінградського піхотного училища, а з 1942 р. – учасник бойових дій у складі військ Південно-Західного фронту. Був важко поранений.

У 1950 р. закінчив Київський державний університет імені Т.Г. Шевченка, кафедру фізичної географії. У 1953 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Геоморфологія і четвертинні відклади р. Рось», у 1962 р. – докторську дисертацію на тему «Четвертинні відклади правобережжя Середнього Дніпра», підготовлену за науковою консультацією П.К. Заморія.

Трудова діяльність М.Ф. Веклича пов'язана з двома організаціями: Інститутом геологічних наук АН УРСР (1949-1971 рр.), де він почав працювати ще студентом і пройшов складний шлях від техника до завідувача відділом і заступника директора Інституту (1969-1971 рр.), та Сектором географії (з 1991 р. – Інститутом географії НАН України), де він створив і очолив відділ палеогеографії, яким керував понад 20 років. Одночасно, впродовж багатьох років М.Ф. Веклич читав лекції з палеогеографії для студентів Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, з 1974 р. – професор.

Максим Федорович стояв біля витоків відновлення географічних досліджень в системі Академії наук УРСР. У 1961 р. він очолив новостворений відділ фізичної географії і картографії в Інституті геологічних наук. Основними напрямками відділу були: історія розвитку природи в пліоцені і плейстоцені, теоретичні проблеми палеогеографії, палеогеоморфології, палеопедології, палеобіогеографії. Було сформоване основне ядро наукового колективу для проведення повномасштабних експедиційних досліджень. Співпраця з установами Мінгео, Держбуду, Мінводгоспу та інших дала змогу фінансово забезпечувати дослідження для отримання нового фактичного матеріалу.

З 1965 р. у відділі розробляється палеогеографічна тематика, під керівництвом доктора геолого-мінералогічних наук М.Ф. Веклича проходить підготовка молодих науковців з різних напрямків палеогеографії. У 1964 р. до аспірантури відділу були прийняті В.А. Дубняк, І.В. Мельничук, С.І. Паришкара (Турло), в 1965 р. – В.І. Передерій, в 1965 р. Ж.М. Майська (Матвіїшина), В.М. Нагірний, В.В. Фуртес.

З початку 1968 р. науковий підрозділ, який очолював Максим Федорович, отримав назву відділу палеогеографії. Основні напрями досліджень: 1) палеогеоморфологія; 2) дослідження умов утворення і розміщення корисних копалин; 3) палеогеографія та геологія антропогену і пліоцену; 4) палеопедологія; 5) палеобіогеографія.

Важливим напрямом досліджень М.Ф. Веклича була мінералогія, зокрема мінералогія відкладів лесової формації, формування розсипів та їхнього мінерального складу.

На основі палеогеографічних досліджень давнього (мезозойського і кайнозойського) рельєфу Україн-

ського щита було виконано реконструкції палеогеографічних та геоморфологічних умов різноманітних, насамперед титанових і цирконієвих розсипів мінералів. Ці дослідження стали основою розробленого М.Ф. Векlichem вчення про давній рельєф, викладеного в опублікованій в 1968 р. монографії «Палеогеоморфологія Українського щита (мезозой, кайнозой)» [3] і колективних монографіях за його участю «Рассыпные месторождения титана СССР» [8], «Титановые и титано-циркониевые россыпи Украинской ССР» [2]. Ця робота була удостоєна Державної премії УРСР у галузі науки і техніки 1975 р. (серед колективу виконавців і М.Ф. Веклич).

З 1965 р. відділ під керівництвом М.Ф. Веклича розпочав дослідження за темою «Розвиток ґрунтового покриву України у пізньому кайнозої»: комплексне вивчення плейстоценових і пліоценових ґрунтів, поглиблення методики вивчення останніх, встановлення закономірностей їх розвитку в часі і просторі, розроблення основних положень палеопедології. Крім названих вище монографій вийшли «Стратиграфия лессовой формации Украины и соседних стран» [4], колективні монографії з результатами детального і різностороннього опису пізньокайнозойських відкладів «Опорные геологические разрезы антропогена Украины» (ч. 1, 1967; ч. 2 1969 р.) [5], за редакцією М.Ф. Веклича опубліковано збірник «Геоморфология речных долин» (1966).

Результати досліджень також були представлені на широкому міжнародному форумі, польовому симпозиумі «Лес – перигляціал – палеоліт на території Середньої і Східної Європи» за участю 70 учасників з різних європейських країн.

70-ті роки були надзвичайно плідними в плані палеопедологічних досліджень – загальнотеоретичних і регіональних. У колективній монографії 1973 р. за редакцією М.Ф. Веклича «Розвиток ґрунтів України у пізньому кайнозої» [6] сформульовано концепцію палеоґрунтознавства і підходи до вивчення давніх ґрунтів, вміщено матеріали комплексного дослідження близько 200 опорних розрізів четвертинних відкладів території України з результатами комплексних досліджень. Висвітлено загальні закономірності розвитку ґрунтів та їх зональних змін, наведено картосхеми ґрунтових покривів для окремих етапів плейстоцену. Проблемам викопних ґрунтів присвячений збірник «Палеопедология» [7].

Було також опубліковано III частину названої вище колективної монографії з комплексними характеристиками розрізів антропогену Північного Причорномор'я [5]. Охарактеризовано розрізи, які пізніше демонструвалися під час польових екскурсій на багатьох наукових конференціях з вивчення антропогенових відкладів, такі як Старі Кайдаки, Крижанівка-Лузанівка-Котовськ, Широка Балка та інші, що є зразком палеогеографічного вивчення за зведенням і узагальненням величезного фактичного матеріалу.

Характеристики конкретних розрізів були доповнені монографією М.Ф. Веклича, Н.О. Сіренко «Пліоцен и плейстоцен левобережья Нижнего Днепра и Равнинного Крыма» [9]. За кількістю і якістю наведеного нового фактичного матеріалу, графіків і теоретичних розробок робота увійшла у золотий фонд класичних геологічних досліджень, цінність яких не зменшується з роками. Вперше палеопедологічно описаний етапостратотип пліоценового розрізу у с. Любимівка, найповніший в Україні.

У 1976 р. відділ палеогеографії бере активну участь у підготовці ХШ Міжнародного географічного конгресу (1976 р., Москва). Крім доповідей, під керівництвом М.Ф. Веклича, за участю співробітників відділу було підготовлено наукову екскурсію для 70 учасників Конгресу для ознайомлення з четвертинними відкладами Середнього Придніпров'я. У 1977 р. відділ, за участю установ Мінгео, Мінводгоспу, Держбуду СРСР і УРСР, організував Всесоюзну конференцію «Палеогеографічні основи раціонального використання природних ресурсів» (м. Дніпропетровськ), у якій взяли участь 155 представників з 88 установ та 23 відомств УРСР і СРСР; було видано 4 збірники матеріалів тез і доповідей.

Під керівництвом М.Ф. Веклича на основі фактичного матеріалу, зібраного при польових дослідженнях, його обробки було узагальнено методику вивчення викопних ґрунтів, опубліковано «Методику палеопедологических исследований» [11].

У 80-х роках М.Ф. Веклич підійшов до розробки проблем палеоландшафтів. Теоретичні розробки з питань стратиграфії відображені у фундаментальній монографії «Палеозапасть и стратотипы почвенных формаций верхнего кайнозоя» [12].

Прикладом комплексного узагальнення з регіональних питань стала колективна монографія «Палеогеографія Киевского Приднепровья» [13] за редакцією М.Ф. Веклича. В книзі викладено результати досліджень мезо-кайнозойської (більш повно - кайнозойської) природи району, вміщено численні карти, картосхеми та інші матеріали. Доповнюють цю монографію праці «Методика реконструкції природи Середнього Придніпров'я» (1984), «Палеогеографические этапы и детальное стратиграфическое расчленение плейстоцена Украины», «Методические разработки» (1987), а також «Основы методики изучения древней природы» (1982), які підготовлено разом з іншими науковцями відділу.

У 1984 р. завершено розробку Регіональної стратиграфічної схеми четвертинних відкладів України, яку затверджено Міжвідомчим стратиграфічним комітетом СРСР як регіональну складову загальної схеми стратиграфічного розчленування Європейської частини СРСР.

У 1987 р. вийшла ще одна монографія М.Ф. Веклича «Проблемы палеоклиматологии» [14], в якій розглянуто теоретичні проблеми і закономірності змін клімату: протягом історії Землі, протягом фанерозою, детальніше висвітлено етапи розвитку природи пліоцену, плейстоцену, голоцену. Вперше опубліковано схему дрібної етапності змін клімату голоцену (24 етапи), схематично охарактеризовано основні етапи розвитку природи в голоцені, фактори впливу на зміни клімату в глобальному масштабі та їх відображення в регіональному плані. Теоретичні узагальнення автора є новим словом у науці, науковою концепцією, в якій закладено підходи до сприйняття глобальних закономірностей історії клімату Землі.

Інша монографія «Основы палеоландшафтоведения» [15] є теоретичним узагальненням історії розвитку ландшафтів. Проаналізовано загальнотеоретичні підходи з реконструкції компонентів давньої природи і ландшафтів в окремі періоди історії Землі, висвітлено специфіку формування ландшафтів пізнього кайнозою, здійснено схематичні поетапні реконструкції природи і ландшафтів зокрема.

У 90-х роках особливо актуальними стають дослідження з екологічних проблем, у т.ч. в палеогеографії. Їх спрямування – оцінка умов проживання людини і біоти загалом. Під керівництвом М.Ф. Веклича розробляються концептуальні засади досліджень за темою «Палеогеографічні чинники змін і стійкості геосистем України у минулому та їх прогноз» (1995-1998). Особисто М.Ф. Веклич розробляє деякі теоретичні положення нового напрямку – палеоекогеографії як науки, що досліджує поетапний територіальний (акваторіальний) розподіл давніх екологічних умов існування біоти (в т.ч. людини), виявляє глобальні та регіональні палеогеографічні закони зміни палеообстановок у часі і по літералі. Разом зі співробітниками розроблено палеоекогеографічні і палеоландшафтні карти 1:2 500 000 (всього 17 карт), виконано кореляцію інваріантів палеоландшафтів і археологічних культур України.

Максим Федорович був великим прихильником польових досліджень, проводив щороку по 2-3 місяці у полі, що забезпечувало високу достовірність його наукових розробок. Це був справжній природознавець-першопрохідник. Немає жодного району в Україні, відомості про який не зафіксовано у його польових книжках, яких понад 200. Його польовий досвід наслідували численні учні та учасники польових семінарів геологів і географів під час роботи на багатьох розрізах четвертинних і пліоценових відкладів.

Свою співпрацю з виробничниками, організаціями різних міністерств і відомств, геологічними партіями він здійснював через виконання госпдоговірних робіт з установами Міністерства геології, Мінводгоспу, Держбуду та ін. Він був керівником і виконавцем понад 50 госпдоговорів, редактором карти четвертинних відкладів, співавтором геоморфологічної карти України, загальної і численних регіональних схем палеогеографічної етапності пліоцену і плейстоцену України [16, 17].

Міжнародний рівень досліджень М.Ф. Веклича підтверджується участю і доповідями на численних геологічних, географічних міжнародних конгресах, з'їздах, інших форумах і наукових екскурсіях. Тривалий час він очолював антропогену секцію Українського Міжвідомчого стратиграфічного комітету, був членом-кореспондентом міжнародної лесової комісії INQUA, брав участь у розробці міжнародних проектів INQUA з геологічної кореляції, проектів «Четвертинні зледеніння Північної півкулі» (1985-1990 рр.), «Палеогідрологія помірної зони Північної півкулі» (1982-1990), комплексних республіканських програм «Прогноз», «Геологічне середовище», міжреспубліканських комплексних програм Академії наук України, Білорусі, Молдови.

Всього у доробку вченого близько 400 наукових праць, у тому числі 35 монографій, він є автором і редактором майже всіх тогочасних друкованих карт четвертинних відкладів України, багатьох збірників

наукових праць, стратиграфічних регіональних і місцевих схем четвертинних та пліоценових відкладів України тощо.

Велика заслуга М.Ф. Веклича і в підготовці наукових кадрів. Він заснував відділ палеогеографії, яким керував з 1961 по 1999 р., пізніше працював головним науковим співробітником Інституту географії НАН України (до 2001 р.). За цей час співробітниками відділу захищено 6 докторських дисертацій та 10 кандидатських. Під керівництвом М.Ф. Веклича сформувалася українська палеогеографічна школа, праці якої відомі не лише в Україні, а й за її межами. Про збереження і примноження її традицій свідчить те, що останнім часом у відділі палеогеографії захищено 2 докторські і 4 кандидатські дисертації, продовжуються розпочаті її лідером напрямки наукових досліджень.

Своєю енергією та ентузіазмом Максим Федорович заряджав усіх навколо себе, а любов до рідної природи та прихильність до пошуку він проніс через все життя і передав не тільки учням, а й своїй родині – дружині Олександрі Михайлівні, дітям Валерію, Лесі, Юрію, які теж стали географами.

Девізом життя М.Ф. Веклича, цієї неординарної, обдарованої, талановитої Людини було «Швидше! Швидше! Швидше!». Він завжди поспішав якомога більше встигнути, пізнати і зробити, працював із випередженням, володів особливим даром – наукового передбачення.

Максим Федорович активно продукував наукові ідеї, наполегливо їх відстоював, гуртував біля себе молодих дослідників, належно оцінюючи їхню відданість науці. І його науковий слід залишиться надовго, розвиваючись і поглиблюючись численними учнями та послідовниками.

ОСНОВНІ НАУКОВІ ПРАЦІ М.Ф. ВЕКЛИЧА

1. Веклич М.Ф. Четвертинні відклади правобережжя Середнього Дніпра – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 114 с.
2. Веклич М.Ф., Борисенко С.Т., Дядченко М.Г. и др. Титановые и титано-циркониевые россыпи Украинской ССР. – К., 1967. – 850 с.
3. Веклич М.Ф. Палеогеоморфология Украинского щита (мезозой и кайнозой). – К.: Наук. думка, 1968. – 120 с.
4. Веклич М.Ф. Стратиграфия лессовой формации Украины и соседних стран. – К.: Наук. думка, 1968. – 238 с.
5. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Дубняк В.А. и др. / отв. редактор М.Ф. Веклич. Опорные геологические разрезы антропогена Украины. – К.: Наук. думка: Ч. I., 1967. – 108 с.; Ч. II, 1969. – 172 с.; Ч. III, 1972. – 226 с.
6. Веклич М.Ф., Сиренко Н.О., Дубняк В.А. та ін. Развитие грунтов Украины у пізньому кайнозої. – К.: Наук. думка. 1973. – 224 с.
7. Палеопедология / отв.ред. М.Ф. Веклич. – К.: 1974, - 212 с.
8. Блинов В.А., Веклич М.Ф., Дядченко М.Г. и др. Рассыпные месторождения титана СССР. – М.: Недра, 1976. – 228 с.
9. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А. Плиоцен и плейстоцен левобережья Нижнего Днепра и Равнинного Крыма. – К.: Наук. думка, 1976. – 187 с.
10. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Мельничук И.В., Матвишина Ж.Н. и др. Палеогеография. Палеоландшафты. – К.: Наук. думка. – 1977. – 178 с.
11. Веклич М.Ф., Матвишина Ж.Н., Медведев В.В. и др. Методика палеопедологических исследований. – К.: Наук. думка. – 1979. – 272 с.
12. Веклич М.Ф. Палеозтапность и стратотипы почвенных формаций верхнего кайнозоя. – К.: Наук. думка., 1982. – 208 с.
13. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвишина Ж.Н. Палеогеография Киевского Приднепровья / отв. ред. М.Ф. Веклич. – К.: Наук. думка, 1984. – 176 с.
14. Веклич М.Ф. Проблемы палеоклиматологии. – К.: Наук. думка, 1987. – 190 с.
15. Веклич М.Ф. Основы палеоландшафтоведения. – К.: Наук. думка, 1990. – 190 с.
16. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвишина Ж.Н., Герасименко Н.П. и др. Стратиграфическая схема четвертичных отложений Украины. Объяснительная записка / Стратиграфические схемы фанерозоя и докембрия Украины. – К., 1993. – 40 с.
17. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвишина Ж.Н., Герасименко Н.П. и др. Стратиграфическая схема плиоценовых отложений Украины. Объяснительная записка / Стратиграфические схемы фанерозоя и докембрия Украины. – К., 1993. – 76 с.

ЛИТЕРАТУРА ПРО М.Ф. ВЕКЛИЧА

Максим Федорович Веклич. До 90-річчя від дня народження (1924-2014) / Укладачі Ж.М. Матвишина, В.І. Передерій, А.С. Івченко та ін.; відп. ред. Л.Г. Руденко. – Інститут географії НАН України, 2014. – 82 с.